

Культурологічні засади формування морально-естетичного ідеалу студентської молоді

У статті розглядаються культурологічні засади формування морально-естетичного ідеалу студентів, аналізується концепт щодо особистісного змісту культуротворчої діяльності в освітньому процесі.

Ключові слова: культурологічні засади, морально-естетичний ідеал, культуротворча діяльність, саморегуляція, освітній процес.

Сучасний стан соціально-економічного розвитку України характеризується активізацією суспільної уваги до проблем духовного розвитку особистості, зокрема формування морально-естетичного ідеалу як складової духовних відносин з навколишньою дійсністю. Морально-естетичний ідеал – складна категорія, яка має глибоке соціальне значення і взаємодіє з різними сферами суспільного життя, тому не можна однозначно визначити сутність морально-естетичного ідеалу.

Усвідомлення сутності морально-естетичного ідеалу потребує аналізу наукової літератури щодо розгляду ідеалу як елементу культуротворчого процесу. Оскільки морально-естетичний ідеал визначає морально-естетичну культуру особистості, а також виступає регулятором свідомої поведінки людини, у культурологічному вивченні проблема морально-естетичного ідеалу займає особливе місце у зв'язку з тим, що культура у загальному значенні виступає як сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством упродовж історії.

Аналіз наукового досвіду вчених про культуру (А. Грожан, А. Кравченко, А. Радугін, Ю. Палеха та ін.) засвідчують такі риси, що характеризують культуру як соціальне явище: виробництво продуктів діяльності (матеріальна основа існування людини); комунікація як засіб спілкування; загально прийняті норми моралі, що регламентують поведінку особи в соціумі (духовна основа існування людини).

У контексті розробки теоретичних основ формування морально-естетичних ідеалів сучасної молоді виникає необхідність виявлення взаємозв'язку цього процесу з освоєнням ними цінностей культури. Слід зазначити, що в останні роки в педагогічній науці особлива увага приділяється способам освітньої діяльності, що забезпечує випереджальний розвиток зростаючої людини, формування у неї якостей, спрямованих на реалізацію в культуротворчості.

Як справедливо зазначає В. Біблер: «Культура – це форма самодетермінації індивіда в горизонті особистості, форма детермінації нашого життя, свідомості, рішення і перерішення своєї долі у свідомості її історичної і загальної відповідальності» [2; с. 289].

Морально-ціннісні орієнтації є вищим рівнем світоглядної позиції особистості, основою якої є ідеали, життєва мета, моральні цінності. Саме тому формування морально-естетичного ідеалу, на нашу думку, є одним з першочергових завдань духовно багатой особистості, для якої суспільні ідеали та цінності є смисложиттєвими.

О.Кривуля зазначає, що в умовах же перехідного суспільства надзвичайно зростає роль особистої розумної позиції, коли при виборі ідеалів мисляча людина відповідально відноситься до власного життя й долі держави [8, с.572-573]. Відповідно цього людина, яка сама визначає роль і сутність процесів, здатна на усвідомлення наслідків, може регулювати свою поведінку відповідно власних потреб, переконань, ідеалів.

Значущість морально-естетичного ідеалу визначається не потребами та інтересами окремої особистості, а тим, що ідеал відбиває суспільні властивості людини у їх вищому прояві. Завдяки цьому поведінка окремої конкретної особистості регламентується людською культурою, виробленою за час існування людства.

В контексті розгляду морально-естетичного ідеалу з культуротворчих позицій заслуговує на увагу дослідження П.Макутона, який стверджує, що оволодіваючи культурою, кожен з нас включається у світ значень і смислів, актуалізує у власній діяльності універсальну систему значень. Ідеал і світоглядна цінність і є формою такої актуалізації. При цьому власний досвід людини по-своєму опосередковує загальнолюдське значення і для кожного з нас виступає як смисл. У цьому плані світоглядні цінності є смисложиттєвими цінностями. Її основу і складають світоглядні ідеали та цінності. Вони є основою культури, оскільки пов'язують два її полюси – світ об'єктивованих форм суспільно-історичного розвитку і світ індивідуального розвитку [9, с.26].

¹⁹ Гуцоліяк Оксана Олександрівна, аспірант кафедри педагогіки і психології Херсонського національного технічного університету

Слід зазначити, що морально-естетичний ідеал можна розглядати на двох рівнях – суспільному та особистісному, оскільки осмислення цієї категорії торкається регуляції людських стосунків в рамках як однієї особистості, так і життя суспільства в цілому. Як прояв духовного життя суспільства морально-естетичний ідеал виявляється у суспільній ідеології. Морально-естетичний ідеал є однією з форм суспільного ідеалу, що виконує своє призначення через вироблення духовних цінностей, що складають ідеальну модель належної поведінки і стосунків.

Визначення сутності морально-естетичного ідеалу є неможливим без з'ясування значення діалектичної єдності морального та естетичного для окремої людини та людства у цілому. Нині накопичений багатий науковий фонд знань про діалектичну єдність морального та естетичного. Якщо предметом естетики є чуттєве пізнання навколишньої дійсності з її різноманітними напрямками: природою, суспільством, людиною та її діяльністю у виробничій сфері, то етика як наука про мораль розглядає розуміння моралі як форми суспільної свідомості, сукупність усвідомлених людьми принципів, норм, правил поведінки.

В рамках дослідження заслуговують на увагу ряд наукових праць (Г.Ващенко, К.Ушинський, С.Цюлковська), які об'єднують думку про взаємовплив моральної та естетичної складових у гармонійному розвитку особистості, оскільки, будучи критерієм оцінки прекрасного, мораль відображає уявлення про усвідомлення естетичної категорії, що передбачає вибір певної моделі поведінки на засадах розуміння краси. Намагаючись послуговатися морально-естетичним ідеалом у своїй діяльності, людина керується власними моральними поглядами, які набуває внаслідок освоєння естетичної дійсності.

В. Петрушенко наголошує на важливості ролі культурного оточення та культурних традицій, всередині яких формується людина. Тобто, естетичні уявлення людини, її естетичні смаки, ідеали, реакції так само, як і етичні норми, прищеплюються людині та формуються в її свідомості під впливом виховання, традицій, освіти. Проте вирішальна роль, на думку вченого, тут належить власній "роботі душі", власним зусиллям особистості, бо в естетичному відношенні людина також перебуває в сфері внутрішнього вибору та внутрішньої свободи, тобто тут вона реалізує свої інтимні, органічні потреби [10]. Отже, на формування морально-естетичного ідеалу впливають не тільки зовнішні, а й внутрішні фактори розвитку особистості.

З погляду культурології морально-естетичний ідеал є способом досягнення найважливіших завдань, пов'язаних зі створенням матеріальних та духовних цінностей людства. Морально-естетична культура формує морально-естетичний ідеал, й виступає засобом усвідомлення особистістю свого соціального призначення. З іншого боку, морально-естетична культура формує вміння особистості оцінювати вчинки і явища відповідно через призму морально-естетичного ідеалу, регулювати свою поведінку згідно морально-естетичних принципів.

Аналіз зазначеного переконує в тому, що морально-естетичний ідеал як спеціальне наукове поняття не є усталеним, а потребує всебічного розгляду на основі системного підходу, оскільки являє собою систему і водночас є елементом системи. Морально-естетичний ідеал є особистісним утворенням, діалектичною єдністю моральних та естетичних цінностей, між якими існують певні зв'язки, що формуються, розвиваються, реалізуються, вдосконалюються в різних видах діяльності: в побуті, у відносинах з оточуючими, виробництві, в природі, в мистецтві тощо.

З огляду на те, що морально-естетичний ідеал виявляється в усіх сферах людського життя: суспільній, політичній, професійній, сімейній, особистій тощо, будь-яке спотворене сприйняття навколишнього світу тягне за собою спотворене відображення дійсності особистістю у ставленні до оточуючих її людей, до професійної діяльності, до природного середовища, до витворів мистецтва, що веде до порушення гармонійних відносин людства. При цьому, морально-естетичний ідеал є одним з ефективних засобів сприймання, усвідомлення та відображення морально-естетичного досвіду.

У самому розумінні слово ідеал у перекладі з грецької означає вид, образ, уявлення – це поняття моральної свідомості і категорія етики, це уявлення про досконале суспільство чи особистість, що визначають спосіб мислення і діяльності людини та суспільства. Тому не випадково С.Гончаренко наголошує: «Ідеал – уявлення про найвищу досконалість, яка як взірець, норма й найвища мета, визначає певний спосіб і характер дії людини». Вчений подає визначення категорії ідеалу як уявлення про найвищу досконалість, яка як взірець, норма й найвища мета визначає певний спосіб і характер дії людини. Ідеал правильно чи ілюзорно відбиває корінні суспільні інтереси. Залежно від сфер людської життєдіяльності формуються ідеали, що є вираженням активно-творчого ставлення людини до дійсності й відіграють роль кінцевих орієнтирів. Формування ідеалу в молоді слід розглядати як

виключно важливий аспект загального розвитку особистості дитини, її морального виховання [4, с.139].

Своє визначення поняття “ідеалу” подає Н.І.Кондаков, його погляди підтримують більшість вчених-філософів та психологів і узагальнює О.В.Гулига. По-перше, на думку вченого, це високий зразок, висока мета, по-друге, ідеал – досконалість, що виходить за межі реального. Ідеалізувати – значить уявляти щось краще, чим воно є насправді [5, с.155]. О.Кривуля визначає ідеал як концентроване вираження норм досконалості, поведінки й цільової спрямованості життєдіяльності [8, с. 572], акцентуючи увагу на власній діяльності індивіда відповідно творення ідеалу.

На думку А.Абишевої [1, с. 140], цінності, однією з яких є морально-естетичний ідеал, виражаються в ідеях, але самі вони не є ідеями, а виступають як певний спосіб буття людини в світі, поглиблює цю думку М.Каган [6], визначаючи ідеал як модифікацію проектної, модельованої, духовно-відтворювальної діяльності мислення.

Ряд учених (Г.Ващенко, В.Кремень, К.Ушинський) акцентують увагу на народному характері ідеалу, наділяючи його рисами доброчинності, наголошуючи на постійно мінливих вимогах суспільства до ідеалу і потребі відповідного реагування особистості щодо саморозвитку.

У працях учених (Ю.Борєв, А.Буров, В.Сухомлинський) спостерігається загальна спрямованість поглядів на категорію ідеалу, який не повинен нав'язуватися, а має бути цільовою установкою, що виховує всією сукупністю чинників життя і мистецтва.

В контексті останнього набуває важливого значення думка В.Бутенка, який засвідчує, що у кожній молодій людині повинна бути сформована чітка система ціннісних позицій, поглядів і уподобань. Це стає можливим лише за умови, коли ідеали, смакові уподобання, ціннісні орієнтири не регламентуються і передаються освітнім закладом в завершених формі, а виробляються безпосередньо молоддю в процесі спілкування, навчання і творчості [3, с.16-17].

Проте сучасні психолого-педагогічні розвідки засвідчують, що відбулася як зміна цінностей культури, так і способів її передачі. Все більш очевидним стає, що цінності культури не передаються в готовому вигляді, для цього має статися сходження самої особистості до цінностей на основі загального діалектичного сходження потреб.

Процес зміни культурної парадигми і способів передачі її цінностей доводить, що в сучасних умовах необхідно переходити до демократичної форми педагогічної діяльності з урахуванням суб'єкт-суб'єктних відносин, які передбачають встановлення діалогу, створення умов для саморозкриття кожного його учасника.

Становлення цілісної культурної ідентичності особистості в сучасному освітньому просторі може бути забезпечено через засвоєння учнями культуровідповідного змісту освіти, що розширює коло набутих цінностей і смислів, серед яких домінуюче місце посідає морально-естетичний ідеал особистості.

Формування морально-естетичного ідеалу може стати вирішальним чинником не тільки у визначенні ідеології суспільства, але навіть у виборі історичного шляху цілого народу, що ставить перед педагогічною громадою, науковими установами, засобами масової інформації необхідну умову підготовки людини до активної участі в житті суспільства. Тут доречним буде зробити ставку на перспективну студентську еліту, на яку держава покладає надію в реалізації ідеалів державності, національних інтересів, мовної та політичної культури.

Аналіз наукових поглядів засвідчує, що категорія ідеалу має глибоке соціальне значення, оскільки ідеал – одна із форм суспільної свідомості; виступає системою поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей. Розглядаючи проблему ідеалу вчені акцентують увагу на тому, що ідеал є особистісним утворенням, проте не розглядають ідеал як систему, здатну до самоорганізації, саморегуляції та саморозвитку, що існує внаслідок взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників, і є не тільки особистісним надбанням, а і фактором впливу на цивілізаційний процес, який в свою чергу впливає на формування ідеалу особистості. Морально-естетичний ідеал є однією з форм суспільного ідеалу, що виконує своє призначення через вироблення духовних цінностей, що складають ідеальну модель належної поведінки і стосунків.

Крім того, особливої уваги потребує думка, що категорія ідеалу є системою, здатною до самовдосконалення, тобто самоорганізації, саморегулювання, саморозвитку, за умови трансформації кращих зразків морального та естетичного суспільного досвіду у морально-естетичний ідеал особистості. Вбираючи найкращі традиції людства, осмислюючи та перетворюючи їх через призму своєї свідомості у нові дефініції, особистість розширює свої можливості віднайти свій власний ідеал, не нав'язаний суспільною думкою.

В контексті нашого дослідження набувають гострого значення позиції культурно-історичної школи Л.Виготського, де духовно-моральне формування особистості трактується з позицій ідей кооперації зусиль учасників спільної діяльності. Згідно позицій цієї теорії, трансформуючи у власній діяльності предметний світ, людина набуває досвід взаємини з дійсністю, робить досягнення матеріальної і духовної культури невід'ємною частиною власної особистої культури. Властива виключно людині вища форма «відображення об'єктивної дійсності», що вміщає в себе культурно-історичний та суспільно-виробничий досвід поколінь, керує всіма існуючими видами діяльності, сприяє перетворенню людини і суспільства.

На думку В.Краус, з психологічного погляду «цінністю для людини є те, що приваблює, збагачує, спрямовує індивіда і творить його буття в усіх його вимірах і проявах. Іншими словами, ідеали – це цінності в їх досконалості, сублімовані в образ досконалості» [7, с. 135]. Отже, розвиток морально-естетичного ідеалу передбачає імператив морально-естетичного вдосконалення.

Психологічні механізми духовно-морального формування особистості вивчені С.Л. Рубінштейном в його роботах про становлення особистості як процесі формування та інтеграції внутрішніх умов. Учений уважав, що особистість завжди виступає як цілісно пов'язана сукупність внутрішніх умов, через які переломлюються всі зовнішні впливи. Психологічний ефект кожного впливу обумовлений історією розвитку особистості, її внутрішніми закономірностями.

У міру свого дозрівання особистість у все зростаючій мірі втручається у вибір тих детермінант, які безпосередньо визначають її діяльність і життя. «В силу того, що зовнішні причини діють лише через внутрішні умови, зовнішня обумовленість розвитку особистості закономірно поєднується зі «спонтанністю» її розвитку. Все в психології особистості, що формується так чи інакше обумовлене зовні, але ніщо в її розвитку не виводиться безпосередньо з зовнішніх впливів. Внутрішні умови, формуючись під впливом зовнішніх, не є їх механічною проекцією. Внутрішні умови, складаючись і змінюючись в процесі розвитку, самі обумовлюють те специфічне коло зовнішніх впливів, за допомогою яких дане явище може піднятися» [11; с. 315].

Вітчизняними дослідниками доведено, що будь-яка діяльність позитивно впливає на формування особистості тільки в тому випадку, якщо має усвідомлений «особистісний сенс» (А.Н. Леонтьев), тобто коли смислеутворюючий мотив діяльності адекватний відношенню до неї.

Виділяючи особистісний смисл як «утворюючу систему індивідуальної свідомості», цей вчений підкреслює необхідність «наповненості» діяльності, коли вона координується з мотивами і прагненнями особистості. Очевидно, що це положення теорії діяльності має великий вплив на розробку методологічних принципів формування морально-естетичних ідеалів. Тут виявляється значущість створення такої стратегії організації освітнього процесу, в якій процес набуття ідеалів виявився б наповненим особистісним змістом.

Отже, організація будь-якого виду діяльності вимагає переживання суб'єктом діяльності почуття задоволеності процесом і результатом, віри в правильність обраної життєвої стратегії, у можливості подальшої реалізації ідей. Так відбувається найважливіше для продуктивності діяльності «зсув мотиву на мету» (А.Н. Леонтьев), що сприяє формуванню в особистості соціально цінних мотивів поведінки і діяльності.

Таким чином, в результаті формування у молоді морально-естетичних ідеалів повинна виробитися спрямованість до них та з'явитися мотиви до самовдосконалення у процесі культуротворчої діяльності.

Формування морально-естетичного ідеалу студентської молоді відбувається в першу чергу на прикладі цінностей культури. Трансляція цінностей культури відбувається різними засобами – через прийняття або через заперечення зразків, через інтеграцію різних видів діяльності, але головним чином, через самостійну художньо-творчу діяльність.

У контексті даного дослідження художньо-творча діяльність, що співвідноситься із загальним поняттям діяльності, розуміється як процес, спрямований на вираження особливого морально-естетичного відношення до світу, відбите у створенні завершеного творчого продукту. Становлення цілісної культурної ідентичності особистості в сучасному освітньому просторі може бути забезпечено через засвоєння студентами культуровідповідного змісту освіти, що розширює коло морально-естетичних цінностей. Культуровідповідність освітнього процесу здійснюється за умови співвідношення культури і особистості, наявності культурних начал соціального значення, механізмів культурного саморозвитку особистості.

Засвоєння цінностей культури як особистісно значущих має особистісний зміст, він полягає у виробленні мотивів на самовдосконалення, на творчу самореалізацію, соціальну активність.

Все це означає, що сам зміст навчання в даному контексті повинен бути переструктурований: освітній процес необхідно доповнити низкою особистісно значущих для студентів знань, якими можна користуватися в самостійної творчої діяльності. Крім того, виникає необхідність створення на заняттях особливої гуманітарної спрямованості виховання.

Побудова такого середовища можлива за умови звернення до культурних надбань людства в освітньому процесі, що передбачає орієнтацію на людину як творця і суб'єкта, здатного до особистісного саморозвитку, набуття цінностей і смислів життя.

Література

1. Абишева А. К. О понятии "ценность" // Вопросы философии. – 2002. – № 3. – С. 139 – 146.
2. Библер В. С. От наукоучения к логике культуры: Два филос. введ. в двадцать первый век – М.: Политиздат, 1991. – 412 с.
3. Бутенко В. Г. Естетична освіта / В. Г. Бутенко // Початкова школа. – 1995. – № 8. – С. 16 – 17.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
5. Гулыга А. В. Немецкая классическая философия. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Рольф, 2001. – 416 с, с илл. – (Библиотека истории и культуры).
6. Каган М. С. Философская теория ценности / М. С. Каган. – Санкт-Петербург, ТОО ТК «Петрополис», – 205 с.
7. Краус В. Нигилизм и идеалы: Эссе / В. Краус, пер. с нем. – М.: Радуга, 1994. – 256 с.
8. Кривуля О. М. Філософія: Навчальний посібник. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 592 с.
9. Макутон П. Світоглядні ідеали і цінності, їх місце і роль в культурі // Актуальні проблеми духовності. Збірка наукових праць. – Вип. 4. – Кривий Ріг: «І.В.І», 2002. – С. 19-29.
10. Петрушенко В. Л. Етика та естетика / В. Л. Петрушенко / Навчальний посібник. Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2008. – 180 с.
11. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: В 2 т. Т. I. – М.: Педагогика, 1989. – 488с.

Gutsolyak O.

Cultural principles of forming moral and aesthetic ideal students.

Kherson National Technical University, Kherson, Ukraine

This research is dedicated to problem of spiritual development of college youth. It is an analysis of the development of a morally-esthetical education in modern Higher Technical education. Research also concentrates on formulation of morally-esthetical ideals of students. In conclusion to research about preparedness of youth to independent regulation, independent education, and independent development of individuals; we offer pedagogical demands to formulate morally-esthetical ideals of students as part of spiritual development of the individual.

Keywords: *Morally-esthetical ideal, spiritual development, students of the Higher Technical Education.*